

Wallenbeeks Nieuwsbrief 8

Levenswijsheid

20.12.06

Beste Wouter,

Vorige week gaf ik Theo Jung na afloop van het examen een brief mee met vragen en opmerkingen. Een harde, maar faire brief, naar ik meen. Ik bedacht me dat ik die jou ook te lezen moet geven. Van de aard van de vragen en opmerkingen en het onthutsende zwijgen van de studenten bij je colloquium was ik geschrokken. Ze maakten op mij een murw geslagen indruk. Die indruk herhaalde zich bij lezing van de scriptie van Theo Jung. Vandaar mijn brief aan hem. Tijdens het examen zei ik al: 'Dat onze discussie nu via een student moet worden gevoerd.' Laten we het komende jaar het gesprek, dat we eind vorig jaar startten, een vervolg geven.

Goede kerstdagen gewenst en met vriendelijke groet,

Gerard

Opmerkingen en vragen bij:

Theo Jung, *Horizontbetrachtungen. Wetenschap en kunst in Nietzsches tweede Unzeitgemässe Betrachtung*

(scriptie Wijsbegeerte van een wetenschapsgebied)

Beste Theo,

Het was geen onverdeeld genoeg je scriptie te lezen. Naast de obligate beschouwing over het woord *Historie*, die wat lucht bracht, vond ik het enige goede gedeelte de pagina's waar je Nietzsches beroep op de kunst en zijn begrip van *Gerechtigkeit* analyseert, om precies te zijn de pagina's 47 tot en met 62. Daar ga je eindelijk grondiger in op de tekst en geef je blijk van een gezonde en leerzame scherpzinnigheid. Dit deel staat echter in flagrant contrast met de geest van het geheel.

Die geest, aanpak, *methode*, presenteer je in de inleiding, maar in het slotgedeelte het meest manifest. De conclusie zet in met een voor de lezer intussen stereotype wending. Je hebt in Nietzsches begrip van waarheid als *adaequatio* onderscheid gemaakt tussen de wetenschappelijke waarheid en de waarheid als gerechtigheid van de kunst. Na de conclusie dat het hier niet zomaar om een verschil, maar om een strijd gaat, merk je abrupt op: 'Maar het is maar de vraag of deze strijd voor ons te ervaren is.'(62)

Die retorische vraag luidt de slotbeschouwing in waarin je de draden aantrekt van een geschiedfilosofische benadering waarin je niet Theo Jung bent, maar de buikspreker van een denken met onversneden totalitaire trekken.

Dit denken blijkt alleen maar te kunnen denken door zich op een tegenstander te richten. Die tegenstander is de wetenschap. De wetenschap is naam voor een alomvattende verhoudingswijze waarin alles tot indifferent object is geworden. Ook het denken zelf dat dit vaststelt kan daar niet aan ontsnappen. De mogelijkheid om er zich aan te onttrekken is immers afgesneden. Het heeft slechts vertrouwdheid met de tegenstander. De enige uitweg die resteert, is dat het denken zich identificeert met het totale van de tegenstander en de trekken die het hem toedicht overneemt.

Zo is de cirkel rond, zeg je bij herhaling. Maar je brengt die cirkel zelf aan. Je wilt met Nietzsches tekst een oneigentijdse ervaring opdoen. Maar staat de uitkomst daarvan niet bij voorbaat vast? Immers, om wat voor ervaring gaat het? Geen andere dan de zojuist geschetste. Je zegt je te concentreren op een aantal woorden, ten einde 'in het lezen van de tekst te komen tot een ervaring van het geheel dat mijzelf en de tekst omgeeft en zo mijn toegang tot de tekst bepaalt.'(11)

Vraag 1: Heb je bij genoemd geheel ook aan verborgen intuïties van Nietzsche gedacht, vermoedens die zijn denken in reserve houdt, of alleen aan wetenschap en darwinisme?

Je onderscheidt merkwaardig genoeg de eerste mogelijkheid van benadering van Nietzsches tekst methodisch in het geheel niet. Ook Herman Siemens wijst daar op, in zijn grondige kritiek op de eerdere versie van je tekst. Naast de historische en systematische ontbreekt de hermeneutische. Je beschuldigt Nietzsche ervan dat hij van het darwinisme een stropop maakt (64). Maar doe je dit niet ook zelf, waar het historie betreft?

De uitkomst van de vraag naar de ervaring staat op deze wijze bij voorbaat vast. De enige ervaring die je kunt opdoen is dat Nietzsches denken de heerschappij van de wetenschap bevestigt. Waarom? Omdat Nietzsches tekst dat inderdaad doet? Nee, omdat jouw eigen denken alleen maar vertrouwd is met de wetenschap. Je kunt in Nietzsche alleen maar zoeken naar trekken van de wetenschap. Iets anders (h)erken je niet.

Een voorbeeld is je doordenking van Nietzsches levensbegrip. Je brengt dit terug tot de noties vergroting, bestendiging en vernietiging, alleen maar om, na een schimmige vergelijking, te mogen concluderen dat dit geen alternatief is voor het darwinistische begrip van leven, maar ‘volledig in de darwinistische wetenschap (is) geïntegreerd.’(64)

Vraag 2: Durf je die bewering te handhaven, dat Nietzsches levensbegrip volledig in het darwinisme is geïntegreerd?

Heb je eigenlijk wel een oorspronkelijke ervaring willen opdoen met Nietzsches levensbegrip? Had je dat willen doen, dan zou je je in de motieven achter zijn strijd tegen het darwinisme hebben verdiept. Je zou dan een spoor hebben gevolgd van inzichten in Nietzsches begrip van het leven die je fascineren.

Zo fascineert mij het begrip *Gefahr* in de *Unzeitgemässe Betrachtungen*. Hoewel je Nietzsches levensbegrip centraal stelt, schenk je aan dit woord veelzeggend genoeg geen aandacht, terwijl het een van de belangrijkste toegangen vormt. In *Schopenhauer als Erzieher* schrijft hij: ‘Leben überhaupt heisst in Gefahr sein.’(1: 360) Gevaar? Gaat het ook in darwinisme niet om overleven? Inderdaad, dan is de cirkel weer rond. Maar dan heb je het domein van nieuwe subtiele inzichten dat hier voor Nietzsche in besloten lag niet betreden.

Waarom heb je überhaupt deze tekst van Nietzsche gekozen? Herman Siemens concludeert wat dit aangaat terecht: deze vraag ‘gets entirely lost in the discussion of historical and systematic readings, with the result that we are never told what the author’s own reasons or motives for choosing this text are’. Waarom breng je geen eigen fascinaties in het spel? Zijn ze er niet? Of heb je ze monddood laten maken door een denken dat, apetrots op zijn onverschilligheid (44), in feite murw slaat?

Nee, zul je zeggen, de geschiedwetenschap zelf heeft me murw gemaakt en dit denken heeft me een instrument gegeven om dat te begrijpen. Akkoord, maar reikt dit denken je ook de mogelijkheid aan van een waarachtiger omgang met het verleden? Het heeft je in elk geval niet geholpen Nietzsche recht te doen.

Vraag 3: Je suggereert dat Nietzsche een onderscheid maakt tussen twee benaderingen van het leven, een wetenschappelijke, die objectiviteit verwacht met rechtvaardigheid, en een levende, die het leven zelf laat oordelen in de drie-eenheid van de diensten. Maar sluit je dan niet de ogen voor een derde toekomstige benadering, die hij oppert: een geschiedwetenschap die zich laat inspireren door kunst, filosofie en religie?

Fascinaties in het spel brengen betekent dat je bereid bent inzichten te toetsen aan iets anders dan het standaard wetenschappelijke begrip. Waar toetst Nietzsche zijn vermoedens aan? Aan het leven. Wat zijn de belangrijkste resonantieruimten van het leven? Dat zijn van oudsher en ook voor Nietzsche: kunst, filosofie en religie. Deze ‘bovenhistorische machten’ zijn in je scriptie afwezig. Absurder is uiteraard nog de afwezigheid van het leven zelf. Je verklaring zal zijn dat we op deze machten en op het leven zelf niet meer kunnen vertrouwen. ‘De

wetenschap is alzijdig en dus almachtig.’(65) Kunst en wetenschap zijn ‘hetzelfde’ (64).
Leven is wetenschap. Maar hoor je wat je dan zegt?

Vraag 4: Neem je een dergelijke these, die inderdaad de grondslag van het denken vormt dat je repliceert, voor je rekening: dat de verhoudingswijze van de wetenschap ook je eigen leven omvat?

Elke moderne levensfilosofische of fenomenologische bezinning op het leven vooronderstelt de destructie van een overgeleverde benadering van het leven. Maar de bezinning, het in het spel brengen van intuïties, en destructie gaan hand in hand. Of het nu om Dilthey, Benjamin of Derrida gaat, geen van deze denkers heeft het in zijn hoofd gehaald te denken dat het leven niet ter sprake kan komen vanwege het heersen van ‘de wetenschap’. Alleen al de ervaring van het heersen van dit laatste vooronderstelt het leven. Vgl. Nietzsches grondtoon, die niet pas de kritiek is, maar de onmiddellijke lijfelijke ervaring van *Ekel*.

Worden er geen intuïties in het spel gebracht, dan is de destructie richtingloos. In het ergste geval, zoals hier, wordt ze totalitair. Maar intuïties zijn er altijd, ze liggen al verborgen in elk woord dat je ten behoeve van de destructie gebruikt. Objectivering wijst op het raadsel van de subjectiviteit van het leven. Verminking op dat van de heelheid van het leven. Jij gebruikt een enkele keer afsluitend, alsof het voor zich spreekt, het woord ‘stellen’ (48).

Vraag 5: Waarom gebruik je het woord ‘stellen’? Wat is het veronachtzaamde waar dit woord bij Heidegger op moet wijzen?

Zoals het woord ‘objectivering’ voor de verhoudingswijze van de wetenschap wijst op het veronachtzaamde van de subjectiviteit, zo verwijst het woord ‘stellen’ bij Heidegger naar het uitblijven van gelatenheid. Ging je ze onbevangen na, dan zou je kunnen ontdekken dat ook woorden als *Gefahr*, *Maass*, *Augenblick* e.a. in Nietzsches *Unzeitgemässe Betrachtungen* niet alleen in de richting wijzen van een darwinistisch levensbegrip, dat hem parten speelde, maar eveneens in de richting van gelatenheid (1: 372. 375), ingrediënt van een *tragische Gesinnung*.

Je scriptie sorteert in *stellige* uitspraken, die je alleen maar relativeert, om ze naderhand opnieuw te poneren. ‘Wanneer we Nietzsches tekst volgen, kunnen wij niet zomaar de pretentie hebben haar te kunnen lezen. (...) De toon van zijn geschriften gaat aan ons voorbij.’(9) Vervolgens herken je zijn toon met achteloos gemak, als het pathos van kritiek en verlangen, om aan het slot van de scriptie opnieuw te stellen: ‘De toon van zijn woorden is bij ons niet op zijn plaats. *Onze* toon is in de eerste plaats wetenschappelijk.’(67) Maar waar kan bij jou dan nog de ervaring aankomen van wat je ‘de ontzegging van een horizon’ noemt?

Je slotalinea ervoer *ik* als pathetisch en onwaarachtig. Ik wens je bovenal onbevangenheid toe op je verdere weg.

Gerard Visser

13-12-06

Beste Gerard,

Ik hoop dat we het met elkaar eens zijn dat filosofie zich vandaag de dag in een lastig parket bevindt.

Zij is onderhevig aan middelpuntvliedende krachten, omdat het pathos waaraan zij ontsproten is zijn beste tijd gehad heeft.

Aan de ene kant wordt zij meer en meer een logische, wetenschapstheoretische of historische quasiwetenschap, gebaseerd op methoden die niet ontleend zijn aan haarzelf, maar aan de wetenschappen. Zij maakt zichzelf te schande door zich te voegen in wezensvreemde 'onderzoeksprojecten' of 'onderzoeksprogramma's' en nog meer door het enige onderwerp dat haar ter beschikking staat, de eigen taal, te verkwanselen aan de wetenschappelijke monotaal, het *academic English*.

Anderzijds is zij onderdeel van de magazinecultuur, vaak in combinatie met een apocalyptisch moralisme.

Ook hier is de *filosofische* methode ver te zoeken.

Filosofie is ooit begonnen als pathos, en dat is het enige waar het haar om kan gaan.

Jij bent een van de weinigen die een vermoeden hebben van deze oorsprong. Je bent niet *helemaal* gezwicht voor de filosofie als academische en moralistische verstrooiing.

Onze wegen gaan uiteen als het gaat om de grote reductie, die direct te maken heeft met de desintegratie van de filosofie.

Jij ziet ruimte voor *een geschiedwetenschap die zich laat inspireren door kunst, filosofie en religie*.

Ik zie niet wat het atoomtijdperk, het informatietijdperk en het tijdperk van de onbegrensde bureaucratie aan bovengenoemde inspiratiebronnen kan hebben.

Sterker nog: die zijn door dat tijdperk al lang getransformeerd.

Hoe kan *kunst* een inspiratiebron zijn? Niets is zo temmend en uitnodigend tot kuddegedrag als een museum.

De schilderijen hangen roerloos in hun lijsten. De museale omgeving is het framework waarbinnen het publiek gekanaliseerd wordt. Het volgt fluisterend en met gebogen hoofd de uitgezette leerpaden. Het wordt door de tentoonstellingen heen gesluisd zoals koeien tot worst verwerkt worden.

De schilder *Braque*, een voorloper van het kubisme, zegt: '*L'art est fait pour troubler. La science rassure.*'

Die gedachte is onhoudbaar waar zij de kunst betreft.

Onze hoop op inspiratie door kunst leeft van de tegenstelling tussen de ordening van de wetenschap en de confrontatie daarmee door de kunst. Die zou er moeten zijn om niet te gronde te gaan aan de waarheid.

Deze tegenstelling heeft haar relevantie verloren sinds de wetenschap zich heeft losgemaakt van de weergave van een voorgegeven werkelijkheid. Zij is geëmancipeerd van *afbeelding* tot realisering van de *verbeelding*.

Hoe zou de kunst de orde van de mechanica doorbreken en tot filosofie inspireren wanneer deze orde zelf kunst in optima forma is?

Wij bewandelen twee denkwegen. Ieder moet de zijne maar aflopen. Daarbij is voor mij een beproeving ervan in confrontatie met de andere van belang om voortdurend tegen mijzelf in te gaan.

Ik ben er niet van overtuigd dat ik op het goede pad ben, in tegendeel. Vaak bekruipt me het vermoeden dat ik spookgestalten najaag. Misschien bevind ik me in dezelfde positie als een religieus gelovige in de achttiende eeuw: ik probeer het lijk van de filosofie leven in te blazen, maar het heeft al jaren in het water gelegen. Soms denk ik dat ik er al die tijd naast heb gelegen.

Wat omgekeerd in het oog springt zijn het ongemak en de agressie die over jou heen komen zodra je met mijn denkweg te maken krijgt.

Dat is niet erg, in tegendeel, het laat zien dat het filosofisch pathos in jou niet dood is.

Het volgende schrijf je aan een *student*, in een *faire brief*:

Mijn manier van denken is *totalitair*. Volgens mij is de wetenschap *de alomvattende verhoudingswijze*, hoewel zij tegelijkertijd mijn *tegenstander* is.

Ziezo, *die* positie is in ieder geval hopeloos.

Geen wonder dat je de student mededeelt dat de *geest* van dit soort denken in *flagrant contrast* staat met *een gezonde en leerzame scherpzinnigheid*.

Arme Theo! Hij heeft zich op een ongezonde, stompzinnige weg begeven waar niets te leren valt. Sterker nog, hier is sprake van een *denken dat, apetrots op zijn onverschilligheid, in feite murw slaat*. Het schrijft met een *achteloos gemak, pathetisch en onwaarachtig*. Ik heb de jeugd bedorven! Waar heb ik dat meer gehoord?

Theo Jung is hierdoor helaas *Theo Jung niet meer, maar de buikspreker van een denken met onversneden totalitaire trekken*.

Het liefst had je de scriptie van Theo Jung een slecht cijfer gegeven, niet omdat het een slechte scriptie was, maar omdat *het geen onverdeeld genoeg was om haar te lezen*.

Als het gewoon een slechte scriptie was, dan had je er niet achteraf een *fair* commentaar aan besteed.

Na een colloquium ben jij *geschrokken van het onthutsende zwijgen van de studenten* die op jou een *murw geslagen indruk* maken.

Dat je geschrokken en onthutst bent is volgens mij het beste dat een filosoof kan overkomen. Wie kan beweren dat hij door de machten die ons allen bepalen *niet murw geslagen* is? Ben je niet een beetje boos op de *boodschapper* van het nieuws dat jou niet bevalt?

Jouw schrik en onthutsheid laten zien – en daar kom ik vanuit mijn weg jou tegemoet – hoe moeilijk het voor ons is om aan de filosofische desintegratie te ontkomen.

Bij jou is dat goed te merken.

Jij beantwoordt aan deze ontbinding door te roepen en te schreeuwen en grote woorden te gebruiken. Dat deed Nietzsche ook.

Die moest, zoals Heidegger opmerkt, *schreien und schreien, selbst wenn es sich darum handelt, eine so stille Sache wie das Denken lernen zu lassen*.

Daar voegt Heidegger een waarschuwing aan toe: wat ooit een schreeuw was *droht zum Geschwätz zu werden*. Aan deze dreiging is maar zo niet te ontkomen, maar *gehört zu dem, was uns zu denken gibt*.

Vandaag de dag heeft roepen en schreeuwen onverwachte gevolgen.

Hoezo?

Een eigenaardig *factum*: hoe directer wij onze ervaringen proberen op te roepen en te verwoorden, des te abstracter en arbitrairder wordt datgene wat wij zeggen.

Ik citeer je tekst “*Du sollst der werden, der du bist*” uit het *Tijdschrift voor Filosofie* die tijdens het colloquium werd besproken.

“Du sollst der werden, der du bist.” Het geheim en de bijzondere zeggingskracht van deze uitspraak, die overigens een lange traditie kent, schuilt in de kracht waarmee zij ons attent kan maken op het raadsel van de levenstijd. Ik hoop in deze studie te kunnen laten zien dat Nietzsches aforisme voor een bezinning op dit raadsel inderdaad een ideale toetssteen vormt. “Du sollst der werden, der du bist” heeft het karakter van een spreuk. De uitspraak vertolkt een universele levenswet.

Als ik openlijk ga spreken over een *geheim* en een *bijzondere zeggingskracht*, dan ligt datgene wat ik wil zeggen op straat.

Al zou ik dat willen, door woorden als *raadsel*, *intuïtie*, *fascinatie* alsmat te herhalen ga ik niet directer spreken, maar wordt mijn spreken *murw geslagen*.

Dat betekent niet dat deze woorden nu zinloos zijn, in tegendeel: juist door de onmogelijke herhaling komt de vraag op naar de betekenis ervan.

De hele gedachte dat je moet worden die je bent, heeft vandaag de dag iets oubolligs. Zie het opschrift voor het theehuis waar metafysische dames zitten te wachten op Godot: *Wees mens!* Deze gedachte veronderstelt het onderscheid tussen hoe je *feitelijk* bent en hoe je *in wezen* bent.

Die tegenstelling is in het technotijdperk even zinloos als arbitrair geworden.

Zinloos omdat het wel duidelijk is hoe je mens wordt: door jezelf waar mogelijk te vermenigvuldigen. Wie ontkomt daaraan? Ik niet.

Arbitrair omdat ieder het zijne denkt over wat een mens in wezen is, zonder dat duidelijk is hoe je daar een beproeving op moet loslaten. De een noemt de eigenlijke mens een *blonde bestie*, de ander een arbeider met *einer Haut aus gegerbtem Leder*.

Vrijwel iedereen vindt vandaag de dag dat er met zijn wezen niets mis is. Hij zou het ding niet herkennen wanneer het hem op een presenteerblaadje werd aangeboden.

De experimenten uit de twintigste eeuw, die mensen probeerden te laten zijn wat ze ‘eigenlijk’ waren, namelijk de *edelgermaan* van het nationaal-socialisme en de *arbeider* van het communisme, zijn niet in ieders ogen een onverdeeld succes geworden.

Je zegt dat de *zeggingskracht* van je titel schuilt in de *kracht* waarmee zij ons attent kan maken op het raadsel van de levenstijd. Ik zie niet in hoe de zeggingskracht van een uitspraak kan schuilen in nog weer een andere kracht, namelijk de kracht ervan om op iets attent te maken. Dat *is* toch de zeggingskracht? Dit is slordig gedacht, Gerard.

Je schermt met een dubbele *kracht* van de uitspraak *omdat die er niet is*.

Het is mij niet mogelijk om me te beroepen op *intuïties* met betrekking tot *het leven* of *verborgen intuïties van Nietzsche* zonder abstract en arbitrair te worden.

Jij spreekt over *Nietzsches grondtoon*. Die zou *de onmiddellijke lijfelijke ervaring van Ekel* zijn.

Daar heb je het: hoe directer de ervaring, des te arbitrairder.

Waarom zou mijn grondtoon niet die zijn van de dik tevreden klant van de Febo-automatiek die zojuist een *king size* vleeskroket naar binnen heeft geschoven?

Of moeten wij eraan wennen dat ons van een grondtoon niets bekend is?

Het geeft te denken dat het bij jouw titel gaat om een *spreuk* die tevens een *universele levenswet* is.

Wetten ken ik van Newton en van Balkenende en spreuken vind ik bij Harry Potter en op tegels.

Waar heb je het *dan* over?

Tijdens het colloquium met jou waren de aanwezigen inderdaad *murw geslagen*, en wel daardoor dat jij op de meest elementaire vragen, zoals *Wat versta je onder een levenswet?* alleen inging met *ad hominem* argumenten, zoals *Heb jij een vriend?* Zonder vriend had de vragensteller het recht niet om iets over deze *wet* te vragen. (Zo universeel was die – die had alleen betrekking op stelletjes.)

Op de vraag *van een student* wat dan wel een *spreuk* mocht zijn reageerde jij als door een adder gebeten. Het was evident dat de vragensteller vanwege zijn levensloop het recht niet had om deze vraag te stellen.

Je zei vervolgens dat *anything* kan worden opgevat als spreuk, ook de tekst van een liedje die luidt *Just Be*.

Tja.

In je brief vraag je: *Waar toetst Nietzsche zijn vermoedens aan?* Je antwoordt: *aan het leven*. In je artikel zeg je het omgekeerde, namelijk dat *Nietzsches aforisme* een toetssteen vormt. Of iets getoetst wordt of daarvoor de toetssteen is, dat wisselt bij jou met het grootste gemak stuuivertje. Dat komt doordat je ‘toetsing’ abstract en arbitrair blijft.

Het leven dat vol spreuken zit en levenswetten kan geen toetssteen zijn van wat ook. Dat is een *brodelnde Ursuppe* waaruit ieder met zijn quasifilosofische pollepel kan opscheppen wat hem goeddunkt.

Met het roeren in dit ‘leven’ word ik vanzelf wat ik al was, een literair aanhangsel van de techniek dat zelf technisch gestuurd is – en daarmee een *Fundgrube* voor het nadenken.

Jij bent *onthutst* en *geschrokken* wanneer anderen op jouw verhoopte directheid met skepsis reageren.

Maar skepsis is onderdeel van de filosofische beproeving.

Daarzonder lopen wij de kans dat wij onszelf overschreeuwen in de poging om een rechtstreeksheid van ervaren te behouden die al lang uit ieders handen is geglipt.

Met betrekking tot het *leven* is er wel degelijk een filosofisch gesprek mogelijk. Daarin zou het filosofisch pathos dat jou eigen is kunnen ‘worden wat het is’ en niet opgaan in holle woorden.

We kunnen het er misschien over eens zijn dat het darwinistisch reductionisme een zegetocht is begonnen die overal haar sporen nalaat (denk aan de archeologie die bezig is een echte wetenschap te worden).

En we kunnen het er ook over eens zijn dat Nietzsche zijn leven lang met het darwinisme overhoop heeft gelegen.

Dan zou in een gesprek duidelijk kunnen worden of het darwinisme iets gemist heeft en wat dat dan zou kunnen wezen.

Dat gesprek is onmogelijk zolang je Nietzsches tegenstelling tussen *wetenschap* en *leven* als een van de Tien Geboden van het Nietzsche-Evangelie dogmatiseert en een scriptie die het waagt die tegenstelling te relativeren op voorhand op de index plaatst.

Op dreigende toon vraag je: *Durf je de bewering te handhaven, dat Nietzsches levensbegrip volledig in het darwinisme is geïntegreerd?*

Waarom zou iemand dat niet durven, tenzij hij bang is voor de inquisitie van de Nietzschekerk?

Waarom zou iemand die bewering niet handhaven tot blijkt dat zij niet opgaat?

Is het in de epoche van het darwinisme gedaan met Nietzsche?

Ik vermoed van niet.

Maar de *vragen* zijn niet meer dezelfde.

Het heeft, met een variant op Parmenides, geen zin om terug te keren naar Nietzsche, maar wel om je naar hem toe te keren – in en vanuit de epoche van de techniek, door Nietzsche genoemd *Die Wirtschafts-gesamntverwaltung der Erde*.

Ik noem de mogelijkheden die liggen in de gedachte aan de geest van de wraak, volgens Nietzsche tot nu toe het beste kennen dat de mens tot zijn beschikking had.

Kortom, wat nou totalitair?

Totalitair, dat betekent wat mij betreft: de zorg hebben om het *totum*, het zijnde in zijn geheel, zoals Periander het zei: *meleta to pan*.

Totalitair – dat is de aard van filosofie zelf, ook van diegenen die denken dat er een *heelheid* is van het leven.

Jij beroept je in je verzet tegen de epoche van de techniek op de *hermeneutiek*.

Die mogelijkheid zou er zijn, wanneer duidelijk was hoe zij zich verhoudt tot de techniek.

Heidegger heeft die vraag gesteld aan Gadamer:

Die Hermeneutik hat sich von der Dialektik lösen können. Aber kann die Hermeneutik die Informatik in sich aufnehmen? Da herrscht eine Sprachnot.

Wordt deze vraag niet beantwoord (en Gadamer begreep hem niet eens), dan blijven *kunst, filosofie en religie* geestelijke, geesteswetenschappelijke en uiteindelijk literaire verschijnselen die hoogstens een wormvormig aanhangsel vormen van het atoombijperk, het

informatietijdperk en de bureaucratie, maar tandeloze besjes blijven als het erom gaat daaraan te *beantwoorden*.

Wanneer wij deze vragen ernstig nemen, dan kunnen we rustig blijven schreeuwen, maar misschien merken we dan dat onze woorden als vanzelf omfloerst beginnen te raken.

Met vriendelijke groet, wo.